

Kazalo

1	Uvod	2
0.	Definicije održivog turizma i kružnog turizma	3
2	Trenutačni pristupi kružnom turizmu	5
2.1	Pristup Svjetske turističke organizacije	5
2.2	Pristup Europskog pokazatelja sustava za turizam (engl. European Tourism Indicator, ETIS)	7
2.3	Zajednica održivog turizma programa MED.....	9
3	Operativni model INCIRCLE.....	11
3.1	Glavna načela i pristup.....	11
3.2	Metodologija.....	13
3.2.1	1. faza: Analiza konteksta.....	14
3.2.2	2. faza: Upravljanje.....	15
3.2.3	3. faza: Zajednička vizija i ciljevi	18
3.2.4	4. faza: Glavne ciljane vrijednosti.....	19
3.2.5	5. faza: Planiranje mjera.....	19
3.2.6	6. faza: Praćenje, procjena i izvori financiranja.....	21
	Pojmovnik.....	23
	Prilozi.....	25

1 Uvod

Cilj je projekta INCIRCLE Interreg MED ispitivanje nove metodologije na temelju primjene načela kružnog gospodarstva na turistički sektor s fokusom na osobitosti i posebne potrebe otoka i područja s niskom gustoćom stanovništva.

Ova isporučevina većinom se obraća donositeljima politika i odluka, koji igraju stratešku ulogu u približavanju tih područja kružnjem i održivijem upravljanju svim uslugama i proizvodima povezanimi s turističkom ponudom, u sklopu njihova stvaranja pravog okruženja za razvoj održivog turizma.

Glavni je cilj isporučevine ponuditi okvir za uključivanje ključnih aspekata održivosti i kružnog gospodarstva tijekom svih faza razvijanja politika. Operativni model INCIRCLE vodit će i donositelji politika MED i donose odluke u **razvoju integriranih regionalnih i nacionalnih strategija za kružniji turizam**, s ciljem smanjenja negativnog učinka turizma na okolišni kapital odredišta i očuvanja konačnih prirodnih resursa.

Treba se zamijetiti da je operativni model dijelom većeg alata, koji je razvijen u sklopu projekta, a koji obuhvaća i skup pokazatelja za kružni turizam i platformu za najbolju praksu. Ta tri elementa zajedno mogu služiti kao alati za nadahnuće, vodstvo i praćenje u učinkovitom osmišljavanju i provođenju održivih i kružnih politika.

0. Definicije održivog turizma i kružnog turizma

„Turizam je društvena, kulturološka i gospodarska pojava koja obuhvaća odlazak ljudi u zemlje i mesta izvan njihova uobičajenog okruženja u osobne ili poslovne/profesionalne svrhe.“ (UNWTO, 2020.¹) Zbog svoje složenosti turizam može imati važan utjecaj na društvo, okoliš i gospodarstvo. U nekim slučajevima, ako ne postoji ravnoteža između ovih aspekata i ako se ne pridaje pažnja svakom od njih, turizam može škoditi ili dovesti do negativnih posljedica po kvalitetu života lokalnih zajednica. Stoga turizam koji jednako uzima u obzir ove aspekte, poput dobrobiti i turista i lokalnog stanovništva, okoliša i učinkovite upotrebe svih resursa, može se smatrati održivim. Drugim riječima, održivi turizam može se definirati kao oblik „turizam koji potpuno uzima u obzir svoje trenutačne i buduće utjecaje na gospodarstvo, društvo i okoliš i bavi se potrebama posjetitelja, industrije, okoliša i zajednica domaćina“², stoga obuhvaćajući sve aspekte održivosti ili zelenog gospodarstva: okoliš, društvo i gospodarstvo. Štoviše, održivi turizam ovu složenu pojavu vidi kao doprinos ispunjavanju svih 17 ciljeva održivog razvoja koje su postavili Ujedinjeni Narodi.

Ako održivost smatramo osnovnim konceptom zelenog gospodarstva, može se istražiti i druga poddimenzija: kružno gospodarstvo, koje se može definirati kao „gospodarstvo koje je osmišljeno da obnavlja i regenerira i čiji je cilj da uvijek održi najveću iskoristivost i vrijednost proizvoda, komponenti i materijala.“ Koncept razlikuje tehničke i biološke cikluse.“(EMF, 2015:48³). Dakle, u kružnom je gospodarstvu fokus na što je moguće izraženijem povećanju učinkovitosti, uz optimizaciju resursa i sprječavanje otpada. Model kružnog gospodarstva temelji se na sljedećim načelima (Ellen MacArthur Foundation, 2013):

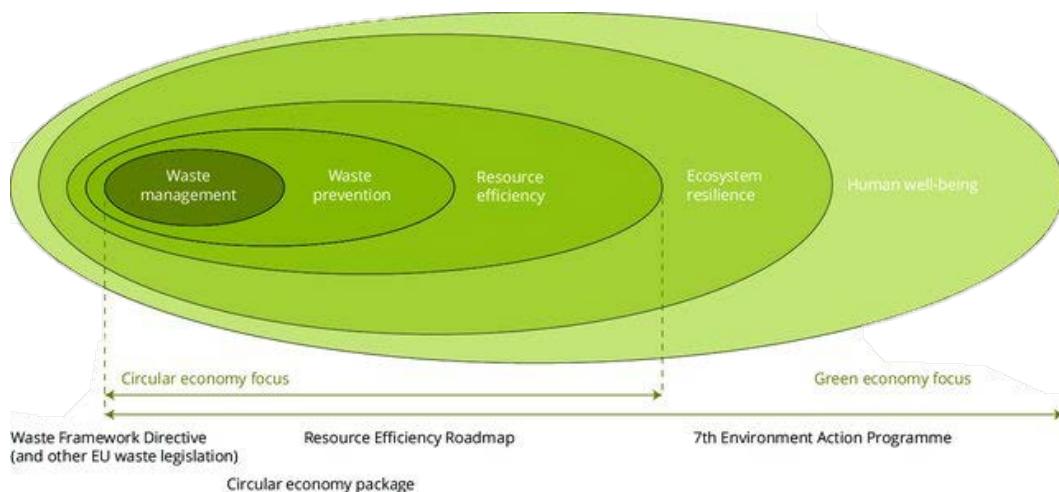
1. Samim dizajnom isključiti otpad i onečišćenje. Otpad ne postoji budući da su proizvodi osmišljeni i optimizirani za ciklus rastavljanja i ponovne upotrebe.
2. Stvoriti otpornost raznolikošću. Modularnost, svestranost i prilagodljivost ključna su obilježja za razvoj raznolikih sustava koji su otporniji u slučaju vanjskih šokova nego sustavi jednostavno napravljeni za učinkovitost.
3. Oslanjati se na energiju iz obnovljivih izvora. U kružnom gospodarstvu izvori energije obnovljivi su po prirodi, za smanjenje ovisnosti o resursima i povećanje otpornosti sustava.
4. Razmišljati u „sustavima“. Ključna je sposobnost razumijevanja kako dijelovi utječu jedan na drugog unutar cjeline i odnosa cjeline i njezinih dijelova.
5. Otpad je hrana. Potrošne komponente proizvoda u kružnom gospodarstvu većinom su napravljene od bioloških sastojaka ili „hranjivih tvari“ koje su barem neotrovne, a moguće i korisne, te se mogu sigurno vratiti u biosferu. U odnosu na tehničke hranjive tvari, kružno gospodarstvo podrazumijeva poboljšanje u kvaliteti (kreativna ponovna upotreba).

Budući da se i dalje nalazimo u makrosferi zelenog gospodarstva, i društveni aspekt dijelom je kružnog gospodarstva, no s posebnom pažnjom pridanom učinkovitosti, kao što se može vidjeti na slici 1.

¹ <https://www.unwto.org/glossary-tourism-terms>

² *Making Tourism More Sustainable - A Guide for Policy Makers*, UNEP and UNWTO, 2005, str.11-12
<http://www.unep.fr/shared/publications/pdf/DTIx0592xPA-TourismPolicyEN.pdf>

³ https://www.ellenmacarthurfoundation.org/assets/downloads/publications/EllenMacArthurFoundation_Growth-Within_July15.pdf

Slika 1.: Fokus zelenog i kružnog gospodarstva⁴

Kružni turizam definiran je kao „model koji može iznjedriti vrijedan ciklus koji stvara ciljeve i usluge bez prekomjernog trošenja ograničenih resursa planeta, a koji se odnose na sirovine, vodu i energiju.“ (Girard & Nocca, 2017). Štoviše, kružni turizam predlaže model u kojem svaki akter usvaja ekološki pristup (Acampora et al., 2018). Primjenom načela kružnog gospodarstva ugostiteljska i turistička poduzeća mogu ubrzati razvoj svojeg poslovanja i otici korak unaprijed u načinu razmišljanja i djelovanja kako bi se stvorilo održivije iskustvo za sve dionike uključene u ugostiteljsku i turističku industriju“ (Van Rheede, 2012).

S obzirom na to, kružni i održivi turizam odražava razlike koje se mogu pronaći između kružnog i održivog gospodarstva, ali u odnosu na konkretnu turističku pojavu. Stoga, glavna se razlika, ako se može tako nazvati, kristalizira: održivi turizam jednako obraća pažnju na sve sfere održivosti (društvo, gospodarstvo, okoliš), a kružni turizam posebno uzima u obzir učinkovitost resursa i sprječavanje otpada, iz perspektive regenerativnog dizajna.

⁴ Evropska agencija za okoliš, „Circular economy in Europe”, 2016:31

2 Trenutačni pristupi kružnom turizmu

Pitanje pristupa turizmu na održiviji, kružniji način posljednjih se 30 godina obrađuje na međunarodnoj razini, razini EU-a i regionalnoj razini s povećanom učestalošću. Načela kružnog gospodarstva dodala su vrijednost dosad usvojenim pristupima. Stoga je nužno kapitalizirati na onome što je već postignuto na svim gore navedenim razinama kako bi se izradio model INCIRCLE na temelju prošlih iskustava i nalaza koji se trebaju replicirati na području programa MED.

2.1 Pristup Svjetske turističke organizacije

Svjetska turistička organizacija (UNWTO) – agencija Ujedinjenih Naroda odgovorna za promicanje odgovornog, održivog i univerzalno prihvatljivog turizma – posvećena je promicanju turizma kao sredstva u postizanju **ciljeva održivog razvoja** (engl. Sustainable Development Goal, SDG), usmjerenih prema smanjenju siromaštva i njegovanju održivog razvoja diljem svijeta. Kako je određeno Programom o održivom razvoju do 2030. godine⁵, SDG-ovi moraju se spojiti u turističkim politikama kako bi se gospodarski rast rastavio od uništenja okoliša održivim i učinkovitim upravljanjem prirodnim resursima u svim fazama vrijednosnog lanca turističkih dobara i usluga.

Posebice, potreban je doprinos turističkom sektoru kako bi se ispunio 12. SDG, koji se tiče jamčenja održivih obrazaca potrošnje i proizvodnje (engl. Sustainable Consumption Pattern, SCP).

Kako je određeno Simpozijem o održivoj proizvodnji i potrošnji u Oslu 1994., SCP tiče se „upotrebe usluga i povezanih proizvoda, koji odgovaraju na osnovne potrebe i unose veću kvalitetu života, pritom na najmanju

⁵ [Program o održivom razvoju do 2030. godine](#), koji su 2015. usvojile sve zemlje članice Ujedinjenih naroda, predstavlja zajednički plan za mir i prosperitet ljudi i planeta, sada i u budućnosti. U njegovom su središtu 17 SDG-ova, koji predstavljaju hitan poziv na djelovanje svih zemalja – razvijenih i u razvoju – u globalnom partnerstvu. Njima se prepoznaje da se dokrajčenje siromaštva i drugih oskudica mora odvijati zajedno sa strategijama kojima se poboljšava zdravlje i obrazovanje, smanjuje nejednakost i potiče gospodarski rast – sve to uz borbu protiv klimatskih promjena i rad na očuvanju naših oceana i šuma.

moguću mjeru smanjujući upotrebu prirodnih resursa i otrovnih materijala, kao i puštanje otpada i zagađivača tijekom životnog ciklusa usluge ili proizvoda kako se ne bi ugrozile potrebe sljedećih generacija.”

Takva točka prekretnica u razvijanju teorije odmiče se od tradicionalnih vrijednosnih lanaca prema kružnim obrascima proizvodnje i potrošnje, stvarajući put prema promjeni tradicionalnih donošenja turističkih politika prihvaćanjem kružne pristupe i integracijom kružnih obrazaca u način razmišljanja i praksi svih relevantnih dionika u turizmu.

UNWTO i Program UN-a za okoliš objavili su 2019. „Početno izvješće o integraciji obrazaca održive potrošnje i proizvodnje u turističke politike”⁶ kako bi se stekao uvid u integraciju SCP-a u prakse donošenja politika u turizmu diljem svijeta, na temelju analize 101 nacionalne turističke politike.

Istraživanje izvještava da su donositelji politika općenito svjesni potrebe za održivim razvojem turizma i istražuje i identificira velike prepreke koje sprječavaju učinkovit održiv razvoj turizma i upravljanje njime. Sljedeća se tri glavna zaključka mogu izvući iz istraživanja:

- Unatoč tome što su aspekti SCP-a uzeti u obzir u dugoročnom nacionalnom planiranju turizma, postoji potreba za poboljšanjem upravljanja okolišem u turizmu. Metodologije i tehnike planiranja dosad su bile sklonije stavljanju naglaska na gospodarstvo, nekvalitetno pristupajući utjecaju na okoliš u vidu redovnog i pravovremenog mjerenja. Zaziva se kultura stalnog i učinkovitog praćenja utjecaja turizma na okoliš.
- Kako bi se mogli nositi s rastućim ekološkim izazovima u turizmu, donositelji politika moraju raščlaniti koncept SCP-a u konkretnije elemente, područja utjecaja SCP-a⁷ i odgovorno identificirati područja zajedničkog interesa koji se smatraju strateškima budući da mogu dovesti do konkretnih rezultata i umnožavajućeg učinka.
- Prelazak s politike na djela često ostaje izazovom. Svi relevantni dionici moraju identificirati kombinaciju gospodarskih, regulatornih i dobrotoljnih instrumenata politike⁸ kojima se održiv i kružni turizam može provest u djelo kako bi se premostio jaz između razvoja politike i provedbe politike.

Sva su tri gore navedena nalaza relevantna za postupak formuliranja strategije INCIRCLE, koji će biti usmjeren prema razvoju regionalnih i nacionalnih strategija za kružniji turizam, a koji može:

⁶ UNWTO, [Baseline Report on the Integration of Sustainable Consumption and Production Patterns into Tourism Policies](#), 2019

⁷ očuvanje bioraznolikosti i održive upotrebe zemljišta, učinkovitost upotrebe energije, smanjenje emisije stakleničkih plinova, smanjenje otpada i učinkovitost upotrebe vode

⁸ Prema definiciji iz Izvješća o osnovici UNWTO-a, instrumenti politike praktična su sredstva – metodologije, mjere ili intervencije – za provedbu politika; to su alati kojima se stvara promjena i postižu zatraženi ciljevi naznačeni u politici. Identificirana su tri glavna instrumenta politike:

- regulatorni i pravni instrumenti: alat zapovijedanja i kontrole, kojima se sile promjene i obvezuju primatelji na pridržavanje vladinih pravila, u većini slučajeva pod prijetnjom sankcija, primjerice zakonodavstvo o okolišu povezano sa SCP-om
- gospodarski i fiskalni instrumenti: alati poticaja i obeshrabrenja, kojima se određena ponašanja ili prakse čine više ili manje financijski privlačnima nagrađivanjem ili kažnjavanjem gospodarskih aktivnosti, primjerice, fiskalni poticaji kojima bi se mogao podržati SCP
- komunikacijski i dobrotoljni instrumenti: alati kojima se omogućava donošenje informiranih izbora i djelovanje društvenom samoregulacijom i prijenosom znanja, informacija i uvjeravanjem, primjerice, sustavi vođenja i certifikacije kojima se dionicima omogućava pridržavanje pristupa i načela SCP-a.

- postaviti turističku upravljačku ekološku strukturu u ciljanim područjima kako bi se jamčilo prebacivanje na odgovornu proizvodnju i potrošnju u turističkom sektoru (12. SDG);
- identificirati i odabrati najrelevantnija područja intervencije jamčeći sudjelovanje, prihvatanje strategije i vlasništvo
- pružiti skup mjera i instrumenata politike kojima se može jamčiti provedba strategije i konkretni rezultati
- dugoročno pratiti uspješnost sektora i njegove učinke na okoliš.

2.2 Pristup Europskog pokazatelja sustava za turizam (engl. European Tourism Indicator, ETIS)

Europska komisija odradila je svoj dio u naporima da se turizmu globalno pristupi na održiviji i kružniji način objavom vlastita alata naziva ETIS 2013. godine. ETIS je analiziran i nadograđen u ožujku 2016. nakon dvogodišnje pilot-faze i sada je službeni sustav koji je usvojila Europska komisija za provedbu kružnih i održivih politika u turističkom sektoru. Nadovezuje se na skup pokazatelja koje je početkom 2013. već razvila Europska agencija za okoliš pod nazivom TOUERM, Mechanism prijavljivanja za turizam i okoliš (engl. Tourism and Environment Reporting Mechanism, TOUERM), a s dijelom njih postoje preklapanja u okviru ETIS-a. Nadovezuje se i na pokazatelje koje su na međunarodnoj razini razvili UNWTO i Globalno vijeće za održivi turizam (engl. Global Sustainable Tourism Council, GSTC). GSTC, osnovan 2010., ima dva razvijena skupa kriterija za identifikaciju minimalnih standarda održivosti koje hoteli, turističke agencije i odredišta moraju ispuniti kako bi se postigla društvena, ekološka, kulturno-umjetnička i gospodarska održivost na odredištu.

Glavni problemi u vezi s ovom vrstom pokazatelja odnose se na više međusobno povezanih sektora (poput prijevoza i mobilnosti, stvaranja i upravljanja otpadom, upotrebi i upravljanju vodom i energijom, urbanističko i teritorijalno planiranje, upravljanje prirodnim i kulturnim baštinom...) u kojima turizam utječe u ekološkom, održivom i kružnom smislu i na poteškoću pronalaska relevantnih statističkih podataka s potrebnom razinom detalja u nekim slučajevima. Stvaranje koherentnog referentnog okvira ključno je za praćenje i procjenu mjere u kojoj je turizam održiv i kružan i za identifikaciju područja intervencije za donošenje politika. Sposobnost održivog upravljanja turizmom znači povećanje privlačnosti područja na temelju prirodnih resursa, koja bi inače bila osiromašena, ali i razvoj integriranih strategija za različite sektore.

To je razmišljanje koje stoji iza pristupa ETIS-a, čiji je cilj pomoći odredištima da prate i mijere uspješnost svojeg održivog turizma upotrebom zajedničkog usporedivog pristupa na dobrovoljnoj bazi. ETIS je zamišljen kao alat za upravljanje, informiranje i praćenje na temelju samoprocjene, opservacije, prikupljanja i analize podataka koje provodi samo odredište⁹.

⁹ U svrhu sustava pokazatelja ETIS, odredište se može definirati kao:

- geografsko područje koje je trenutačno ili potencijalno privlačno posjetiteljima/turistima
- mjesto ili područje koje je prepoznato i s lakoćom se može definirati kao odredište posjetitelja i raspolaže nizom objekata i proizvoda u turističke svrhe
- mjesto ili područje koje se promiče kao odredište
- mjesto ili područje na kojem je moguće mjeriti opskrbu i potražnju turističkih usluga, tj. gospodarstvo posjeta
- mjesto ili područje na kojem postupak upravljanja posjetiteljima obično uključuje niz dionika iz javnog i privatnog sektora zajedno sa zajednicom domaćinom.

„The European Tourism Indicator System”, Europska komisija, ožujak 2016.

Jedan od glavnih problema pri primjeni teoretskih koncepata poput održivosti i kružnosti na turizam jest činjenica da se utjecaj vrši na širok i raznolik niz dionika, koji bi stoga trebali biti uključeni u postupak praćenja i u sljedeće faze koje dovode do ciljanog donošenja politika. Ovaj koncept sudjelovanja zauzima središnje mjesto u projektu INCIRCLE, čije se aktivnosti zasnivaju na uključenosti dionika sastavljanjem, uključenjem i savjetovanjem radnih skupina dionika (engl. Stakeholder Working Group, SWG). Uključivanje SWG-ova jamči lokalno vlasništvo i vođenje postupka procjene utjecaja turizma na odredište. U projektu INCIRCLE to služi stvaranju temelja za donošenje politika povezanih s turizmom i učinkovitu provedbu mjera politike za ostvarenje održivog i kružnog turizma usvajanjem pristupa s više dionika.

SWG interdisciplinarni je radni tim koji se sastoji od organizacija i pojedinaca uključenih i zainteresiranih za sve aspekte turizma

Skup alata ETIS sastoji se od 43 glavna pokazatelja i indikativnim skupom dopunskih pokazatelja, čija je upotreba i primjena poprilično „slobodna”, u smislu da odredišta mogu odlučiti koji su pokazatelji relevantni, potrebni i primjereni za njihovu upotrebu. Sustav se može i integrirati u već postojeće sustave praćenja. Fleksibilnost je sustava dodana vrijednost koja ga čini izvedivijim i istodobno uspješnijim.

Ta 43 glavna pokazatelja podijeljena su u četiri kategorije¹⁰:

- A. upravljanje odredištem
- B. gospodarska vrijednost
- C. utjecaj na društvo i kulturu
- D. utjecaj na okoliš.

Slijedi i indikativan popis dopunskih pokazatelja:

1. pomorski i obalni turizam
2. pristupačan turizam
3. transnacionalne kulturološke rute.

Europska komisija predlaže da se provedba ETIS-a pokrije u sedam koraka navedenih u nastavku,¹¹ naznačavajući upravljanje postupkom, koji je usvojen i prilagođen u projektu INCIRCLE (vidi paragafe 6. i 6.1.), koji mora započeti lokalni „šampion” ili lokalni koordinator odredišta:

1. podizanje svjesnosti među dionicima i donositeljima politika
2. stvaranje profila odredišta upotrebom obrasca profila odredišta¹²
3. osnivanje SWG-a u koje su uključene organizacije i pojedinci uključeni i zainteresirani za turističku industriju
4. određivanje uloga i odgovornosti sporazumom između dionika o ciljevima i povezanim radnjama
5. prikupljanje i bilježenje podataka i provođenje ciljanih anketa u slučaju potrebe¹³
6. Analiza rezultata u svrhu prioritizacije potreba i izrade akcijskog plana

¹⁰ Cjeloviti popis pokazatelja pronađite u Prilogu IV.

¹¹ „The European Tourism Indicator System”, Europska komisija, ožujak 2016.

¹² http://ec.europa.eu/growth/sectors/tourism/offer/sustainable/indicators/index_en.htm

¹³ Odabir oglednih obrazaca anketa priložen je skupu alata ETIS i dostupan je na mrežnom mjestu Europske komisije

7. omogućavanje tekućeg razvoja i stalnog napretka ciljanom strategijom, stalnom i proširenom upotrebom ETIS-a i identifikacijom ispravnih izvora financiranja.

2.3 Zajednica održivog turizma programa MED

Kako bi se kapitaliziralo na rezultatima prošlih i tekućih projekata koje financira MED, u studenom 2016. stvorena je Zajednica održivog turizma¹⁴ u okviru programa kako bi se povezalo istraživanje, pilot, kapitalizacija, integrirani teritorijalni, a sada u drugoj fazi i strateški, horizontalni i modularni projekti, kao i maksimizirali njihovi učinci i utjecaj na područje MED. U prvoj fazi do kraja 2019. godine, 17 teritorijalnih projekata suradnje, s više od 200 partnerskih organizacija aktivnih u 12 eurosredozemnim zemljama, pridružili su se zajednici da je obogate svojim rezultatima, znanjem i iskustvom kako bi turizam postao stvarnim pokretačem uključivog i održivog razvoja.

U listopadu 2017. Zajednica je donijela Atensku deklaraciju za održivi turizam, u kojem su određeni glavni zatraženi ciljevi koje Zajednica mora donijeti do kraja 2019:

1. doprinijeti rješavanju turističkih pritisaka u regiji Sredozemlja
2. poboljšati privlačnost i turističku ponudu u regiji Sredozemlja
3. ojačati prakse planiranja i upravljanja radi postizanja održivog turizma
4. stvoriti snažnu zajednicu projekata i dionika.

I INCIRCLE kao član Zajednice doprinosi postizanju gore navedenih ciljeva uz dodanu vrijednost usvajanja pristupa kružnog gospodarstva u politikama i praksama povezanima s turizmom.

U rujnu 2019. Zajednica je izradila skup preporuka za politike¹⁵, u kojima je identificirala četiri najhitnija područja za djelovanje koja će omogućiti približavanje održivom obalnom i pomorskom turizmu na Sredozemlju:

1. Praćenje održivosti: gdje se nalaze praznine u znanju u donošenju turističkih politika? Koji je najbolji način za premošćivanje jaza u turističkim podatcima?
2. Smanjivanje utjecaja turizma na Sredozemlju na okoliš, kulturu i društvo
3. Jamčenje održivog i odgovornog gospodarskog rasta i prosperiteta na Sredozemlju pomoći turizma. Na koji se način najbolje nositi sa složenošću turističkog sektora, uključuju lokalne aktere, donositelje politika i potrošače?
4. Uspostavljanje upravljačkih mehanizama koji vode širok niz dionika prema održivijem i odgovornijem turizmu

Kao dodatak preporukama, u siječnju 2020. Zajednica je izradila četiri informativna članka politike kako bi usmjerila donositelje politika na osnovi postignutih rezultata i razvijenih rješenja u sklopu projekata provedenih

¹⁴ <https://sustainable-tourism.interreg-med.eu/>

¹⁵ <https://sustainable-tourism.interreg-med.eu/policy-recommendations/>

u Zajednici do tog trenutka, a koji se bave četirima gore navedenim temama (učinkovito praćenje održivosti turizma¹⁶, alternativni modeli turizma¹⁷, turizam kao pokretač rasta¹⁸, upravljanje kao alat za održivi turizam¹⁹).

INCIRCLE će se nadovezati na definicije problema, preporuke za donošenje politika i vizije učinkovito sažete u gore navedenim dokumentima kako bi se kapitaliziralo na maksimalnim rezultatima i rješenjima razvijenima u sklopu prijašnjih projekata Zajednice. Nadalje, svi projekti Zajednice bit će pozvani da ispune predložak kako bi se prikupile najbolje prakse, koje će se prikazati na Platformi znanja INCIRCLE, jednog od glavnih rezultata projekata.

¹⁶ <https://sustainable-tourism.interreg-med.eu/news-events/news/detail/actualites/policy-factsheet-1-ensuring-an-effective-monitoring-of-tourism-sustainability-in-the-mediterranean/>

¹⁷ <https://sustainable-tourism.interreg-med.eu/news-events/events/detail/actualites/policy-factsheet-2-promoting-alternative-tourism-models-to-reduce-pressure-in-the-mediterranean-r/>

¹⁸ <https://sustainable-tourism.interreg-med.eu/news-events/events/detail/actualites/policy-factsheet-3-tourism-as-a-strategic-driver-for-inclusive-responsible-and-sustainable-growth/>

¹⁹ <https://sustainable-tourism.interreg-med.eu/news-events/events/detail/actualites/policy-factsheet-4-governance-as-a-tool-for-sustainable-and-responsible-tourism-in-the-mediterrane/>

3 Operativni model INCIRCLE

3.1 Glavna načela i pristup

U ovom poglavlju prolazi se kroz sve različite faze razvoja politika, od koncepta do provedbe, obraćajući pažnju na glavna područja interesa povezana s četirima glavnim stupovima INCIRCLE, prikazanima na Slici 2.

Slika 2.: Glavna područja djelovanja INCIRCLE

Mobility

Energy

Water Management

Waste Prevention

Turizam je sastavni dio teritorija, a ne samo izolirani gospodarski sektor, on je dio višestruke i presječne stvarnosti koji utječe na cijelo društvo i njegov gospodarski, društveni i kulturno-umjetnički život u brojnim aspektima. Stoga, politike povezane s ovim područjima možda nisu uvijek dijelom turističke ponude budući da se možda ne odnose izravno na turistički sektor. Usput, u područjima unutar programa INCIRCLE, radnje povezane s tim područjima uvijek imaju utjecaja na turizam budući da ovaj sektor predstavlja glavnu gospodarsku aktivnost, ili jednu od najrelevantnijih, za teritorij.

Razvoj politika nadovezuje se heterogen broj varijabli; stoga je potrebno postaviti glavna načela kojima se treba voditi kako bi se izbjegla nedosljednost između ciljeva, vizije i relativnih rješenja. Operativni model INCIRCLE temelji se na definiciji kružnog gospodarstva EMF-a i pristupu razvoju politika Europske komisije koji je osmišljen za definiranje strategija istraživanja i inovacija za pametnu specijalizaciju (engl. Research and Innovation Strategies for Smart Specialisation, RIS3).

Temelj pristupa programa INCIRCLE čini sljedećih pet načela:

▪ **Smanjivanje**

Prvo načelo, koje je prepoznalo EMF, za definiranje kružnog modela jest dizajnom isključiti otpad²⁰. Uistinu, u takvom modelu otpad ne postoji, budući da se uzimaju u obzir gospodarski, prirodni i društveni kapital, koji se stoga upotrebljavaju što je duže moguće. Ovaj je koncept suprostavljen linearnom modelu u kojem se glavni gospodarski pokretač sastoji od upotrebe prirodnih resursa. Umjesto toga, u modelu kružnog gospodarstva glavni gospodarski pokretač sastoji se od smanjenja, ponovne upotrebe, recikliranja i obnove. Turističke politike mogu promovirati ovo načelo odlučujući se za radnje u kojima je proizvodnja otpada svedena na najmanju moguću mjeru, a upotreba resursa (poput vode i energije) optimizirana.

²⁰ <https://www.ellenmacarthurfoundation.org/circular-economy/concept>

▪ **Regeneracija**

Kao što je spomenuto gore, u modelu kružnog gospodarstva odlučuje se za sustav u kojem se resursi upotrebljavaju što je duže moguće. Prema ideji koju je uveo EMF postoje dva glavna ciklusa, tehnički i biološki, u kojima se resursi mogu ponovno upotrijebiti za ono za što su osmišljeni. Slijedeći drugo načelo EMF-a, ideja iza ovog pristupa jest, s jedne strane, optimizirati petlju resursa cirkuliranjem komponenti proizvoda i materijala i u tehničkoj i biološkoj petlji skupljajući ih i zamjenjujući na svakoj razini upotrebe i, s druge strane, pokušati dematerijalizirati što je više moguće resurse povezane s turizmom njegovom virtualizacijom (papir, rezervacije itd.). Ovaj pristup služi se tzv. okvirom ReSOLVE (regeneracija, dijeljenje, optimizacija, petlja, virtualizacija, razmjena²¹) koji predstavlja sintezu gore objašnjenog. Iz tog razloga, turizam ne bi trebao biti otokom u moru gospodarskih aktivnosti, već integriran, stvarajući sinergiju između turističkih i lokalnih aktivnosti.

▪ **Ponovno promišljanje**

Načelo ponovnog promišljanja zahtijeva od donositelja odluka da dramatično odbiju linearni pristup usvajajući novi način razmišljanja o postupcima upravljanja resursa raznih kapitala. Ispunjavanje načela ponovnog promišljanja temelji se na snažnoj svjesnosti o učincima koje odluke imaju u pogledu resursa raznih kapitala u svim fazama životnog ciklusa proizvoda i usluga. Ambiciozan projekt za neki teritorij ne može uspjeti ako ga većina relevantnih dionika nije prihvatile. Stoga, važno je osmislići i provesti što uključiviji postupak od samog početka kako bi se dionici osjećali njegovim sudionicima. Sama činjenica da kružne politike utječu na mnoge elemente i dionike zahtijeva holistički pristup čiji je cilj integracija svih vizija i očekivanja radi osmišljavanja korisnog, otpornog i sveobuhvatnog plana²². Zbog svoje presječne prirode turističke politike posebno trebaju ovakav pristup koji može uvažiti sve sektore na koje ova pojava utječe.

▪ **Inovacije**

Održiva i kružna politika treba gledati godinama unaprijed, vodeći teritorije prema održivom razvoju. Dugoročna je vizija neizostavna budući da ona eksplicitno i implicitno nadahnjuje pojedinačne radnje. Europska je komisija u prosincu 2019. godine predstavila Europski zeleni plan²³, paket mjera namijenjenih poduzećima i građanima radi usmjeravanja na održiv razvoj za rast. Ovo je europska vizija koja odgovara na Pariški sporazum²⁴ i koja će nadahnuti buduće radnje do 2050. Lokalne kružne politike trebaju biti nadahnute ovom dugoročnom vizijom i biti veoma inovativne, služeći se novim idejama ili metodama, predviđajući različite scenarije i oslobađajući prostor za daljnje lokalne razvitke.

²¹ Ellen MacArthur, „The new plastics economy - Rethinking the future of plastics”, 2016.

²² „Operational model for Low Carbon Transport Plans for cruise destination cities”, Interreg-Med Locations, 2017.

²³ https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/european-green-deal_en

²⁴ http://unfccc.int/files/essential_background/convention/application/pdf/english_paris_agreement.pdf

• Ponovno vrednovanje

Načelo ponovnog vrednovanja odnosi se na sposobnost donositelja odluka da sačuvaju vrijednost resursa i proizvoda u različitim gospodarskim ciklusima. Ovu vrstu sposobnosti može podržati nekoliko vrsta radnji, primjerice održavanje i popravak, ponovna upotreba, prenamjena, preuređenje, ponovna proizvodnja, remont, renoviranje, recikliranje, obnova. Ovo načelo izričito zahtijeva poboljšanje sveukupne sposobnosti ciklusa za ostvarenje kreativne ponovne upotrebe. Kreativna ponovna upotreba odnosi se na upotrebu na takav način kojim se stvara proizvod veće kvalitete ili vrijednosti od izvornog. Konkretnije, kreativna ponovna upotreba može se spominjati u kontekstu postupka pretvaranja sekundarnih sirovina / nusproizvoda u nove materijale, komponente ili proizvode veće kvalitete, poboljšane funkcionalnosti i/ili veće vrijednosti.

3.2 Metodologija

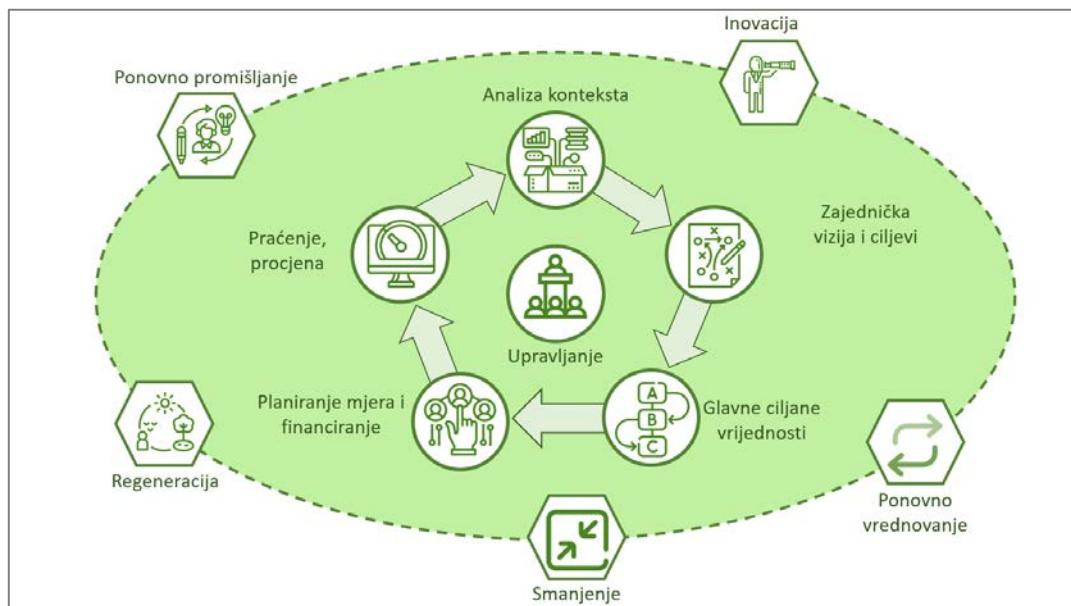
Operativni priručnik temelji se na postupku i aktivnostima koje se trebaju provesti kako bi se maksimizirala vjerojatnost izrade učinkovite, ambiciozne i realistične regionalne ili nacionalne strategije koja može pokrenuti pomak prema odgovornijem, kružnjem i održivijem turističkom sektoru.

Kao preliminarni korak, snažno se preporučuje formiranje tima ljudi koji će biti odgovorni za **razvoj strategije** i zakazati jedan ili više sastanaka kako bi se definirao radni plan, miljokaze, uključene osobe i dužnosti, rokovi itd., pritom jamčeći postojanje zajedničkog temelja i suglasnosti o većim koracima i njihovoј važnosti.

Općeniti operativni model opisan kao smjernica za donositelje politika i odluka postaje operativnim planom kada se odnosi na konkretni teritorij i uvjete. Na Slici 3. opisani su glavni koraci koji se moraju poduzeti u oblikovanju kružnih politika, uzimajući u obzir istovremeno i načela spomenuta u prethodnom poglavljju.

Slika 3.: Metodologija Kružnog operativnog modela

Izvor: elaborat EMF-a, EK-a

Metodologija INCIRCLE oslanja se na šest faza:

1. **analiza kontekstas ciljem razumijevanja okoliša u kojem će se operativni model provoditi**
2. **upravljanje**, kojim se organizira rad u svim koracima i koordinira dijalog s dionicima
3. **zajednička vizija i zatraženi ciljevi**, radi usklađivanja teritorija sa zajedničkim zatraženim ciljevima i strategijama
4. **glavne ciljane vrijednosti**, radi praćenja rada i prilagodbe mogućih poteškoća tijekom postupka
5. **planiranje mjera**, radi učinkovite provedbe mjera
6. **praćenje, procjena i izvori financiranja**, radi provedbe daljnjih radnji.

3.2.1 1. faza: Analiza konteksta

Promišljena procjena konteksta u potpunosti je ključna za razvoj kružnih turističkih politika budući da se njome utvrđuje i osnovica i dokazi za predložene mjere i zatražene ciljeve. Kako je već ranije spomenuto, glavna načela navedena u poglavlju 3.1. služit će kao „leća“ za sagledavanje konteksta.

Ovaj korak ima jasne zatražene ciljeve:

- analizirati teritorije radi razumijevanja praznina u kružnosti i održivosti u vidu mobilnosti, energije, otpada i upravljanja vodom
- izmjeriti sezonski pritisak: prosječno 16,5 % sveukupnih noćenja stanovnika EU-a 2017. godine bila su u srpnju, u odnosu na 4,5 % u studenom²⁵. Ova razlika u pritisku turizma na odredište može se dramatično povećati na otocima i slabo naseljenim područjima, poput teritorija programa INCIRCLE.
- procijeniti utjecaj prošlih radnji na teritorij i mogućnost daljnog ulaganja u njih ili raspodjеле resursa na druge radnje
- identifikacija važnih točaka za provedbu kako bi se teritorij učinio privlačnjim iz turističke perspektive: zelene politike kao turistička prednost.

Kako bi se postigli gore navedeni zatraženi ciljevi, u nastavku je predstavljen popis potrebnih podataka za prikupljanje i radnje koje se moraju provesti kako bi se dobila analiza konteksta:

- referentni okvir održivih i kružnih turističkih politika na razini EU-a, nacionalnoj, regionalnoj i lokalnoj razini
- trenutačna mobilnost, otpad, energija, upravljanje vodom i turistički podatci i brojke
- katalog trenutačnih politika ili javnih i privatnih povezanih inicijativa u vezi sa održivim i kružnim turizmom
- popis negativnih učinaka povezanih s turizmom
- stvarni i mogući finansijski resursi za dodjelu kružnim turističkim politikama.

Nakon što se prikupe i ako se smatraju dovoljno reprezentativnima za kontekst, ove informacije mogu se obraditi u analizi prednosti, nedostataka, prilika i prijetnji (engl. Strengths, Weaknesses, Opportunities, Threats, SWOT) koja može ponuditi obuhvatnu sliku radi razvoja skupa razvojnih strategija.

²⁵ https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Seasonality_in_tourism_demand

Slika 4.: Shema analize SWOT

3.2.2 2. faza: Upravljanje

Upravljanje je ključno za jamčenje održivih i odgovornih oblika turizma. Na području Sredozemlja, koje ima svojstvena obilježja i izazove, općeniti nedostatak suradnje i suglasnosti između različitih aktera problem je koji se može učinkovito riješiti boljim upravljačkim mehanizmima. Kako bi se suočilo s tom situacijom, potrebna su partnerstva na različitim razinama, poput inicijativa za suradnju između javnog i privatnog sektora i uključivanje i angažman šireg niza dionika.

Upravljanje održivim turizmom u kontekstu Sredozemlja može se definirati kao:

„Koordinirani, višerazinski proces koji uključuje suradnju između javnog, privatnog i društvenog sektora u sustavu turizma i izvan njega. Time se mogu stvoriti sinergije politika i stvoriti prostor za:

- a. postizanje zajedničkih ciljeva, razvijanje strateških zajedničkih projekata, njegovanje održivosti i upravljanje složenošću i
- b. postizanje ravnoteže između dobrobiti stanovnika i turista, konkurentnost odredišta i potrebe prirodnih, umjetnih i kulturnih okoliša specifične za kontekst”²⁶.

Na sljedećoj slici²⁷ učinkovito su sažeti i objašnjeni gore navedeni koncepti:

Projekt CO-EVOLVE Zajednice MED za održivi turizam usvojili su okvire višerazinskog upravljanja: Integrirano upravljanje obalnom zonom (engl. Integrated Coastal Zone Management, ICZM) i Pomorsko prostorno planiranje (engl. Maritime

²⁶ <https://sustainable-tourism.interreg-med.eu/news-events/events/detail/actualites/policy-factsheet-4-governance-as-a-tool-for-sustainable-and-responsible-tourism-in-the-mediterrane>

²⁷ <https://sustainable-tourism.interreg-med.eu/news-events/events/detail/actualites/policy-factsheet-4-governance-as-a-tool-for-sustainable-and-responsible-tourism-in-the-mediterrane>, stranica 4.

Slika 5. Načela učinkovitog upravljanja

Održivo upravljanje turizmom mora postići i održavati opreznu ravnotežu sposobnu pomiriti ekološke, gospodarske i sociokulturološke dimenzije održivosti i kružnosti i usvojiti koordinirano strateško planiranje i upravljanje turističkim aktivnostima i utjecajima.

Kako bi se izgradila predanost i povjerenje, mogu se usvojiti alati za suradnju kao što su Memorandumi o razumijevanju (engl. Memorandum of Understanding, MoU), sporazumi o suradnji i deklaracije s potpisnicima s više razina vlade i diljem sektora relevantnih za turističke aktivnosti i utjecaje. Usvajanje tih alata snažno se preporučuje i u partnerstvu INCIRCLE, uključujući sporazume o replikaciji projektnih znanja i vještina za potpisivanje s regionalnim vlastima koje ne sudjeluju u partnerstvu u okviru aktivnosti predviđenih WP-om 4 „Prijenos”.

3.2.2.1 Radne skupine dionika projekta INCIRCLE

U odnosu na načela definirana u odjeljku 2.1., veoma je važno identificirati dionike za uključivanje i definirati prikidan mehanizam kako bi oni aktivno sudjelovali i bili vlasnici postupka da bi se politike prilagodile potrebama teritorija izrađenih u postupku sudjelovanja. Usvojeni pristup mora biti i uključiv, sistematican i holistički kako bi se izbjegla fragmentacija uobičajena za turizam zbog činjenice što pokriva više međusobno povezanih sektora koji ponekad mogu izraziti suprotne potrebe i vizije.

Takav proces treba se osmisliti na temelju informacija dobivenih od dionika i trebaju se identificirati alati koji će se upotrijebiti za razvoj. Aktivnost treba voditi tim s iskustvom i dobrim vještinama, sposoban provesti komparativnu analizu svakog različitog gledišta, komunicirati i steći povjerenje. Ispravna identifikacija očekivanja dionika važna je za ispravno osmišljavanje postupka sudjelovanja koji će uključivati predložak strukture, glavne probleme s kojima se treba suočiti i očekivane ishode. Nekoliko različitih tehnika, alata i formata mogu se

upotrijebiti za razvoj i upravljanje postupkom sudjelovanja, a trebaju se odabrat u skladu s vrstom uključenih dionika, informacijama koje se očekuju dobiti od njih i informacija koje će se s njima podijeliti.²⁸ Općenito gledano, dodana vrijednost postupka sudjelovanja nalazi se u proširenju perspektiva i suglasnosti oko istog problema, pri čemu provedena komparativna analiza obogaćuje sve sudionike i stimulira identifikaciju alternativnih rješenja kojih se sam pojedinac ne bi sjetio.

Postavljajući sustav upravljanja, vodeći tim treba pravovremeno planirati davanje povratnih informacija uključenim dionicima kako bi se oblikovao blizak i plodan odnos i kako bi se oni osjećali uključenima i posvećenima. Opet, ovo je ključan korak za razvijanje povjerenja između glavnih igrača u turizmu na tom teritoriju.

Ključni korak, kako ga preporučuje ETIS²⁹, usvajanje je pristupa s više dionika, temeljen na stvaranju SWG-a, strukturiranih kao interdisciplinarni timovi u kojem su okupljene organizacije i pojedinci uključeni i zainteresirani za turistički sektor, uz uspostavljanje prioriteta, uloga i odgovornosti, ali i zajednički rad i suradnju između različitih glavnih igrača u turističkoj arenici.

Idealna kombinacija organizacija za uključivanje u SWG može uključivati³⁰:

- Regionalnu/lokalna turističku organizaciju i poduzeće za razvoj turizma
- Lokalne odjele za planiranje, prijevoz i ruralni/urbani razvoj
- Odjel za gospodarenje otpadom (vodenim i krutim)
- Odjel ili poduzeće za vodoopskrbu (na lokalnoj i regionalnoj razini)
- Odjel i/ili dobavljač energije
- Policiju ili odjel za sigurnost
- Odjel za šumska/zaštićena područja ili parkove
- Nadležno tijelo za zračne/pomorske luke (gdje je to primjenjivo)
- Lokalne hotelijerske udruge ili turističke zajednice
- Udruge turističkih vodiča, udruge za kampiranje, kamp-kućice, vile ili apartmane
- Relevantne nevladine udruge
- Lokalnu gospodarsku komoru
- Udruge i/ili sindikati zaposlenih u sektoru turizma
- Relevantne akademske ustanove uključene u povezano istraživanje.

Razlog za uključivanje organizacija treba biti njihova sposobnost pribavljanja relevantnih podataka, utjecaj na politiku i predan rad. Snažno se preporučuje i uključivanje stanovnika, a moguće i turista.

SWG-ovi se trebaju voditi, nakon svakog koraka prikupljanja podataka, kako bi se postigao sporazum o ciljanim vrijednostima i povezanom akcijskom planu i mjerama za njihovo postizanje, pri čemu svačija uloga i odgovornost moraju biti jasno definirane. Nakon što se osmisli akcijski plan za rješavanje kratkoročnih prioriteta, onda nastupa trenutak za rad na dugoročnoj strategiji radi jamčenja dugotrajnih poboljšanja.

Daljnji sastanci SWG-a mogu biti potrebni kako bi se potvrdila valjanost rezultata i ostvarenja svake faze projekta prije nego što se nastavi sa

²⁸ „Operational model for Low Carbon Transport Plans for cruise destination cities”, Interreg-Med Locations, 2017.

²⁹ „The European Tourism Indicator System”, Europska komisija, ožujak 2016.

³⁰ „The European Tourism Indicator System”, Europska komisija, ožujak 2016.

Takav je pristup u potpunosti prihvaćen u projektu INCIRCLE, gdje je na svakom partnerskom teritoriju, na regionalnoj i nacionalnoj razini, uspostavljen SWG koji djeluje kao laboratorij kako bi se spojile različite perspektive i njegovao zajednički interes, time jamčeći vertikalnu i horizontalnu suradnju i sudjelovanje. Kako bi se to postiglo, sastat će se barem triput tijekom projekta, no mogu partneri mogu organizirati i daljnje sastanke prije završetka projekta. Na prvom sastanku od SWG-a će se zatražiti da identificiraju glavna uska grla i izazove za održivi turizam u sklopu projektnih aktivnosti procjene glede trenutačnog stanja kružnog turizma u partnerskim teritorijima i radi podupiranja prikupljanja podataka i relevantnih informacija za analizu i procjenu u sklopu pokazatelja kružnosti projekta INCIRCLE. U skladu s time postavit će se ciljane vrijednosti i raspraviti će i odabrati moguće mjere za njihovo postizanje u okviru četiriju stupova projekta INCIRCLE. Najbolje prakse identificirane u SWG-u uključiti će se u Platformu znanja INCIRCLE. Sve će se povratne informacije integrirati u strategiju koju će elaborirati partnerske regionalne vlasti (engl. Regional Authorities, RA) i nacionalne agencije (engl. national agencies, NA), koje se vode Operativnim modelom. Na dvama sljedećim sastancima SWG-a RA-e i NA-e dobit će nove informacije, a zatim će se završna inačica dati dionicima na odobrenje.

Dionici u projektu INCIRCLE doprinose:

- prikupljanju i analizi podataka, identifikaciji potreba i povezanog akcijskog plana
- definiranju vizije, ciljanih vrijednosti i povezanih mjeru
- identificiranju strategije i povezanih izvora

Kako bi se olakšalo prikupljanje i objedinjavanje povratnih informacija, partnerima su omogućeni predlošci kako bi se razvila homogena metodologija rada zasnovana na participativnom pristupu, omogućujući prikupljanje ishoda na organiziran i strukturiran način.

Uloga SWG-a u središtu je većine faza navedenih u ETIS-u³¹, kako je detaljno prikazano u odlomku 3.2, s kojima je projekt INCIRCLE u potpunosti usklađen u svojim glavnim aktivnostima ispitivanja, prijenosa i kapitalizacije modela i strategija za kružniji i održiviji turizam.

Participativni pristup usvojen u sklopu projekta učinkovito će poduprijeti prilagodbu metodologije INCIRCLE potrebama otoka i slabo naseljenih područja s ciljem razvoja regionalnih i nacionalnih strategija za prijelaz na kružnije gospodarstvo koje može razviti usklađene mjerne i mehanizme.

3.2.3 3. faza: Zajednička vizija i ciljevi

Nakon što se definira upravljanje postupkom, započnu savjetovanja s dionicima i završi duboka analiza konteksta, sljedeći je korak izrada nacrta strategije. Glavni su zatraženi ciljevi ove faze:

- opisivanje trenutačnog stanja i određivanje osnovice u odnosu na koje će se mjeriti promjene
- definiranje zajedničke vizije smjera u kojem teritorij želi ići u smislu kružnog turističkog odredišta
- definiranje glavnih izazova s kojima se teritorij želi suočiti.

Opet, ova se tri elementa zasnivaju na načelima opisanim u poglavlju 3.1. i od ključne je važnosti da ih dijele i da u njima sudjeluju svi ili barem većina ako bi se ostvarila dobra očekivanja u vidu trajanja i uspjeha kružne

³¹ Vidi odlomak 1.2.2.

turističke politike. Stoga, svi relevantni dionici trebaju participativnim postupkom sudjelovati u ovom koraku, a ishodi trebaju biti jednostavni, jasni i lako razumljivi. Dakle, potrebna je dobra koordinacija kako bi se izrazile njihove potrebe i provela komparativna analiza problema iz različitih gledišta. To će dovesti do dubljeg zajedničkog razumijevanja mogućih rješenja. Postupak treba biti osmišljen na takav način da dionici mogu davati česte i brze povratne informacije o ovoj aktivnosti kako bi se stimulirao blizak i plodan odnos između tima koji vodi participativni postupak i dionika.

3.2.4 4. faza: Glavne ciljane vrijednosti

Vizija i usuglašeni zatraženi ciljevi pružaju prilično jasu sliku željene budućnosti i promjene koja se želi uvesti strategijom. Kako bi se jamčilo jasno praćenje postignuća i učinka, moraju se identificirati jasni pokazatelji i ciljane vrijednosti.

Pokazatelji strateških rezultata moraju se identificirati za svaki glavni zatraženi cilj strategije. Mora se razviti mali broj lako mjerljivih i razumljivih kvalitativnih i kvantitativnih pokazatelja koji su jasno povezani sa svakim ciljem koji se mora postići, čime se omogućava praćenje napretka prema postizanju tih zatraženih ciljeva. Prije nego što se počnu razvijati vlastiti pokazatelji, važno je procijeniti dostupnost dobro definiranih, inače usvojenih standardnih pokazatelja pribavljanjem informacija od ključnih regionalnih i lokalnih dionika.

Za svaki identificirani strateški pokazatelj mora se pružiti osnovica i mjerljive ciljane vrijednosti koje u međusobnoj usporedbi pokazuju jesu li strategija ispunila ciljeve i koji mjere je li se ostvarila željena promjena. Kako bi se jamčilo ispravno praćenje napretka kroz vrijeme, ciljevi moraju definirati što se mora postići u usporedbi sa sadašnjom situacijom do određene godine (npr. 30 %-tno smanjenje emisije stakleničkih plinova iz turističkog prometa do 2030.).

Uključite ključne dionike u aktivnost postavljanja ciljnih vrijednosti kako biste se pobrinuli da su ciljane vrijednosti realistične i da

Predložak za definiranje pokazatelja rezultata projekta INCIRCLE može se pronaći u *Prilogu I. – predložak pokazatelja rezultata projekta INCIRCLE*.

3.2.5 5. faza: Planiranje mjera

Definicija pojma „mjera“ posuđena je iz Strateškog plana urbane mobilnosti (engl. Strategic Urban Mobility Plan, SUMP)³², a u sklopu operativnog modela INCIRCLE određena je kao radnja kojom se mogu riješiti identificirani problemi na teritoriju, doprinoseći ispunjavanju jednog strateškog cilja ili više njih.

Za svaki stup projekta INCIRCLE mora se identificirati širok niz mjera kojima se može doprinijeti postavljenoj viziji, zatraženim ciljevima i ciljanim vrijednostima.

³² „široka vrsta radnje koja se provodi radi doprinosa postizanju jednog zatraženog cilja politike ili više njih [...] ili radi rješavanja jednog ili više identificiranih problema.

Mora se pružiti sustavan pregled mjera već provedenih ili planiranih u dostupnim planovima po sektoru, koji se naslanja i na planove iz različitih područja politike koja izravno ili neizravno utječe na turističke sektore. Moraju se identificirati i mjere koje su na drugim mjestima već uspješno provedene i koje se mogu prilagoditi regionalnom kontekstu. Od krajnje je važnosti da se mjere identificiraju zajedno s ključnim dionicima koji moraju biti uključeni u postupak stvaranja i odobravanja opcija, čime se jamči izrada sveobuhvatnog dužeg popisa mjera koje mogu ispuniti potrebe teritorija.

Nakon izrade dužeg popisa mjere se moraju zajednički procijeniti s obzirom na njihovu realističnu i pravovremenu provedbu s danim resursima (preprovjera izvedivosti). Na kraju se moraju odabrati samo najprikladnije, najizvedivije i troškovno najučinkovitije mjere.

Prilikom identificiranja potencijalnih mjera učite iz tuđih iskustava! Izbjegavajte izmišljanje tople vode i služite se platformom INCIRCLE!

Ključni dionici moraju biti uključeni u izradu užeg popisa, definiranje i odobravanje mjera.

Kad se definiraju obećavajuće mjere, moraju se uspostaviti veze između različitih mjera kako bi se odredio najučinkovitiji redoslijed provedbe. Identificiranjem odnosa između mjera, može se i otkriti kako su one povezane i kakvu međusobnu korist mogu imati u stvarnoj provedbi: dobro kombinirane komplementarne mjere pokazale su se učinkovitijima od odvojenih mjera u rješavanju specifičnih dimenzija problema i savladavanju prepreka za njihovu provedbu.

Svakako je u takvoj perspektivi važno definirati mjere modularnim pristupom, čime se omogućava da budu usko povezane, ali međusobno neovisne. Time se jamči zasebna primjena mjera u fazi provedbe strategije, što znatno smanjuje rizik od sprječavanja provedbe strategije u slučaju neuspješne mjere.

Za svaki mjeru koja uđe na uži popis moraju se pružiti relevantne informacije o sljedećem:

- **KOJI** se ciljevi nastoje ispuniti mjerama
- **KAKO** će se mjeru provesti
- **TKO** će od nje imati koristi
- **TKO i KAKO** će doprinijeti njezinoj provedbi
- **KOJI** su resursi i vještine potrebni
- **KOLIKO** će mjeru koštati (uključujući troškove postavljanja i rada/održavanja)
- **KADA** će se provesti
- **KAKO** će se mjeriti napredak i uspješnost

Mjere se moraju planirati s obzirom na njihovu konkretnu realizaciju i rezultat koji će se njima postići. Stoga, za svaku se odabranu mjeru moraju identificirati prikladni pokazatelji ostvarenja kojima se može pratiti njihov napredak i uspješnost kroz vrijeme.

Predlošci za definiranje mjeru i pokazatelja ostvarenja projekta INCIRCLE mogu se pronaći u *Prilogu II. – Predložak mjeru projekta INCIRCLE i Prilogu III. – Predložak pokazatelja ostvarenja projekta INCIRCLE*.

3.2.5.1 Razvoj scenarija buduće provedbe

Složenost konteksta i brojni upleteni čimbenici ukazuju na vjerljivost mogućnosti odstupanja i relativnih promjena u kontekstu.

Snažno se preporučuje izrada gantograma na kojem se prikazuju vrijeme i trajanje svih planiranih mjera kako bi se jamčila brza identifikacija potencijalnih kašnjenja i odstupanja.

Savjetuje se predviđanje različitih scenarija buduće provedbe kako bi se procijenili ishodi strategije u svakom slučaju i povećale šanse za njezinu prilagodbu novonastalim uvjetima.

Mora se izraditi nacrt najmanje triju potencijalnih scenarija za bližu i daljnju budućnost (deset do 15 godina):

- 1. scenarij – sve po uobičajenom: bez provedbe strategije
- 2. scenarij – najbolji slučaj: strategija ostvaruje veliki uspjeh
- 3. scenarij: najvjerojatniji slučaj: strategija djelomično uspijeva

3.2.6 6. faza: Praćenje, procjena i izvori financiranja

Dizajn strategije nije završen dok se ne definiraju i ne određuju strategija i planiranje praćenja i izvora financiranja. U tom smislu šesti je korak dvostruko povezan s petim budući da je izrada nacrta preduvjet za njega, no isto tako postoji i povratna veza s prethodnim korakom, što dovodi do konačnih promjena.

3.2.6.1 Definicija postupka za praćenje

Potencijalni uspjeh strategije uvelike ovisi o stalnom praćenju njezine provedbe i evolucije kako bi se procijenilo je li potrebno usvajanje prilagodbi ili novih radnji. Definiranje učinkovitog postupka praćenja podrazumijeva uspostavu sljedećih elemenata:

- imenovanje osobe/tima odgovornog za postupak praćenja: određivanje tko će biti zadužen za svaki korak/miljokaz tijekom razvijanja strategije
- definiranje miljokaza za procjenu tijekom trajanja strategije, zajedno s pokazateljima i izvorom podataka za procjenu svakog definiranog miljokaza
- definiranje presudnih točaka koje mogu imati određujući učinak identificiranje radnji koje će se poduzeti u slučaju kritičnih događaja
- izrada kalendara s prethodnim elementima.

Konačno, o postupku praćenja, zajedno s njegovim kalendarom i miljokazima, moraju se usuglasiti i moraju ih dijeliti svi relevantni dionici koji se zauzvrat trebaju pravovremeno obavještavati o rezultatima praćenja tijekom projekta.

3.2.6.2 Procjena razvijanja strategije

Nakon što se osmisli i usuglasi postupak za praćenje, stvarno prikupljanje i procjena rezultata pokazatelja i povratnih informacija omogućit će procjenu trenutačne situacije u svim fazama provedbe. Savjetuje se

određivanje heterogene skupine stručnjaka za periodičnu procjenu stanja strategije i izradu preporuka. S obzirom na to učinkovitost će postupka procjene biti veća budući da odgovara prethodno određenom kalendaru izvješća i na izvanredne okolnosti stvorene neočekivanim događajima.

3.2.6.3 Jamčenje izvora financiranja

Što se tiče provedbe strategije, u brojnim je slučajevima velika prepreka povezana s nedovoljnim pristupom sredstvima i manjkom resursa za postizanje usuglašenih mjera. Mora se pripremiti razuman finansijski plan kojim se definira kako se financiraju mjere strategije. Plan moraju zajednički razviti svi relevantni dionici holističkim pristupom tražeći sinergiju i prilike na svim mjestima. Glavni elementi za uzeti u obzir u planu financiranja jesu:

- identificiranje potencijalnih izvora financiranja
- utvrđivanje radnji koje se moraju poduzeti kako bi se osigurala sredstva
- imenovanje osobe/subjekta zaduženog za usuglašene mjere

Kako bi se jamčila dugoročna održivost strategije, moraju se uskladiti različiti izvori sredstava i financiranja. Sredstva mogu doći iz različitih općinskih, regionalnih, nacionalnih, privatnih i multilateralnih izvora, odražavajući veliku raznovrsnost instrumenata financiranja.

Pojmovnik

Osnovica: Osnovica je fiksna referentna točka s kojom se napredak strategije može usporediti i u odnosu na koju se promjena može mjeriti, čime se omogućava procjena uspješnosti strategije kroz vrijeme.

Kružno gospodarstvo: Kružno gospodarstvo temelji se na načelima isključenja otpada i onečišćenja dizajnom, zadržavanja proizvoda i materijala u upotrebi i regeneracije prirodnih sustava³³. Više informacija pronađite na sljedećim poveznicama:

- <https://www.ellenmacarthurfoundation.org/circular-economy/what-is-the-circular-economy>
- <https://ec.europa.eu/environment/circular-economy/>
- https://ec.europa.eu/growth/industry/sustainability/circular-economy_en

Europski sustav pokazatelja za turizam (ETIS): ETIS je sustav pokazatelja prikladan za sva turistička odredišta, koji ih potiče da usvoje inteligentniji pristup planiranju turizma. Više informacija pronađite na sljedećoj poveznici:

- https://ec.europa.eu/growth/sectors/tourism/offer/sustainable/indicators_en.

Europski zeleni dogovor: Europski zeleni dogovor europski je putokaz za preoblikovanje europske ekonomije u održivo gospodarstvo pretvaranjem klimatskih i ekoloških izazova u prilike u svim područjima politike i čineći taj prijelaz pravednim i uključivim za sve. Više informacija pronađite na sljedećoj poveznici:

- https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/european-green-deal_en

Utjecaj: upozitivne i negativne promjene uvedene strategijom izravno ili neizravno, namjerno ili slučajno, u lokalnom društvenom, gospodarskom i ekološkom kontekstu.

Pokazatelj: jasno definiran skup podataka koji se upotrebljava za praćenje napretka u postizanju određenog zatraženog cilja ili ciljane vrijednosti. Strateškim pokazateljima omogućava se mjerjenje sveukupne uspješnosti strategije i stoga oni pružaju osnovu za njezinu procjenu. Na detaljnijoj razini pokazatelji mjera omogućavaju praćenje uspješnosti identificiranih mjera.

Miljokaz: predstavlja konkretan trenutak koji se upotrebljava za mjerjenje napretka strategije prema njezinu konačnom cilju.

³³ <https://www.ellenmacarthurfoundation.org/circular-economy/what-is-the-circular-economy>

Zatraženi cilj: široka izjava u kojoj se opisuje poboljšanje koje traže regionalna i nacionalna lokalna vlast. Zatraženim se ciljevima određuju smjerovi za poboljšanje i prioritetna područja, ali ne i sredstva za njihovo postizanje.

RIS3: pametna je specijalizacija inovativan pristup čiji je cilj potaknuti rast i povećanje poslova u Europi omogućavajući svakoj regiji da identificira i razvije svoje konkurentne prednosti. Partnerstvom i pristupom od dolje prema gore pametna specijalizacija spaja lokalne vlasti, akademske i poslovne sfere, kao i civilno društvo, koji rade na provedbi dugoročnih strategija rasta koje podupiru fondovi EU-a. Više informacija pronađite na sljedećoj poveznici:

- https://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/informat/2014/smart_specialisation_en.pdf
- <https://s3platform.jrc.ec.europa.eu/what-is-smart-specialisation->
- <https://s3platform.jrc.ec.europa.eu/s3-guide>

Scenarij: opis specifičnog skupa razvataka u budućnosti koji su relevantni za provedbu strategije.

Dionici: svi pojedinci, skupine ili organizacije na koje utječe strategija i/ili koji mogu utjecati na strategiju, od njezina planiranja do upotrebe i provedbe.

Održivi turizam: koncept turizma koji uzima u obzir sve trenutačne i buduće gospodarske, društvene i ekološke utjecaje.

Analiza SWOT: analiza koja se zasniva na identificiranju prednosti, nedostataka, prilika i prijetnji nekog sektora, a koja se upotrebljava za procjenu i njegova položaja i razvoj strateškog planiranja. Analizom SWOT procjenjuju se unutarnji i vanjski čimbenici, kao i trenutačni i budući potencijal.

Turizam: Turizam je društvena, kulturološka i gospodarska pojava koja obuhvaća odlazak ljudi u zemlje i mjesta izvan njihova uobičajenog okruženja u osobne ili poslovne/profesionalne svrhe. Ti se ljudi nazivaju posjetiteljima (koji mogu biti ili turisti ili izletnici, stanovnici ili osobe koje ne stanuju na tom području), a turizam je povezan s njihovim aktivnostima, od kojih neki uključuju izdatke za turističke aktivnosti³⁴.

Vizija: kvalitativan opis željene promjene koja služi za usmjeravanje razvoja zatraženih ciljeva, strateških pokazatelja i ciljanih vrijednosti i odabir prikladnih mjera tijekom procesa strategije.

³⁴ <https://www.unwto.org/glossary-tourism-terms>

Prilozi

Prilog I. – Predložak pokazatelja rezultata projekta INCIRCLE

Prilog II. – Predložak mjera projekta INCIRCLE

Prilog III. – Predložak pokazatelja ostvarenja projekta INCIRCLE

Prilog IV. – Pokazatelji ETIS

Prilog V. – Provjerni popis operativnog modela

Prilog I.

Predložak pokazatelja rezultata projekta INCIRCLE

Sljedeća se tablica mora ispuniti za svaki usuglašeni pokazatelj rezultata:

Pokazatelj rezultata za zatraženi cilj [odrediti broj i naziv zatraženog cilja]		Ciljane vrijednosti i rok				Prikupljanje podataka i izvješćivanje		
Naziv pokazatelja	Definicija	Osnovica	Godi na br.	Godi na br.	Godi na br.	Učestalost i izvješće	Izvor podataka i metodologija prikupljanja	Odgovorni za prikupljanje podataka

Prilog II.

Predložak mjera projekta INCIRCLE

Sljedeća se tablica mora ispuniti za svaku odabranu mjeru.

Naziv mjere	
Kratak opis mjere	
Povezani zatraženi cilj(evi)	
Glavna ciljana skupina	
Glavni uključeni dionici i njihova odgovornost	
Glavne aktivnosti za provedbu	
Potrebna vanjska potpora	
Povezani pokazatelj ostvarenja i ciljana/e vrijednost(i)	
Procjena troškova	
Komplementarne mjere (ako postoje)	

Prilog III.

Predložak pokazatelja ostvarenja projekta INCIRCLE

Sljedeća se tablica mora ispuniti za svaki identificirani pokazatelj ostvarenja:

Pokazatelj ostvarenja za mjeru [odrediti broj i naziv mjere]		Ciljane vrijednosti i rok				Prikupljanje podataka i izvješćivanje		
Naziv pokazatelja	Definicija	Osnovica	Godi na br.	Godi na br.	Godi na br.	Učestalost i izvješće	Izvor podataka i metodologija prikupljanja	Odgovorni za prikupljanje podataka

Prilog IV.

Glavni i dopunski pokazatelji ETIS

Section A: Destination management		
Criteria	Indicator reference#	ETIS core indicators
A.1 Sustainable tourism public policy	A.1.1	Percentage of tourism enterprises/establishments in the destination using a voluntary certification/labelling for environmental /quality/sustainability and/or Corporate Social Responsibility
A.2 Customer satisfaction	A.2.1	Percentage of tourists and same-day visitors that are satisfied with their overall experience in the destination
	A.2.2	Percentage of repeat/return visitors (within 5 years)

Section B: Economic value		
Criteria	Indicator reference#	ETIS core indicators
B.1 Tourism flow (volume and value) at destination	B.1.1	Number of tourist nights per month
	B.1.2	Number of same-day visitors per month
	B.1.3	Relative contribution of tourism to the destination's economy (% GDP)
	B.1.4	Daily spending per overnight tourist
	B.1.5	Daily spending per same-day visitors
B.2 Tourism enterprise(s) performance	B.2.1	Average length of stay of tourists (nights)
	B.2.2	Occupancy rate in commercial accommodation per month and average for the year
B.3 Quantity and quality of employment	B.3.1	Direct tourism employment as percentage of total employment in the destination
	B.3.2	Percentage of jobs in tourism that are seasonal
B.4 Tourism supply chain	B.4.1	Percentage of locally produced food, drinks, goods and services sourced by the destination's tourism enterprises

Section C: Social and cultural impact		
Criteria	Indicator reference#	ETIS core indicators
C.1 Community/social impact	C.1.1	Number of tourists/visitors per 100 residents
	C.1.2	Percentage of residents who are satisfied with tourism in the destination (per month/season)
	C.1.3	Number of beds available in commercial accommodation establishments per 100 residents
	C.1.4	Number of second homes per 100 homes
C.2 Health and safety	C.2.1	Percentage of tourists who register a complaint with the police
C.3 Gender equality	C.3.1	Percentage of men and women employed in the tourism sector
	C.3.2	Percentage of tourism enterprises where the general manager position is held by a woman
C.4 Inclusion/accessibility	C.4.1	Percentage of rooms in commercial accommodation establishments accessible for people with disabilities
	C.4.2	Percentage of commercial accommodation establishments participating in recognised accessibility information schemes
	C.4.3	Percentage of public transport that is accessible to people with disabilities and specific access requirements
	C.4.4	Percentage of tourist attractions that are accessible to people with disabilities and/or participating in recognised accessibility information schemes
C.5 Protecting and enhancing cultural heritage, local identity and assets	C.5.1	Percentage of residents that are satisfied with the impacts of tourism on the destination's identity
	C.5.2	Percentage of the destination's events that are focused on traditional/local culture and heritage

Section D: Environmental impact

Criteria	Indicator reference#	ETIS core indicators
D.1 Reducing transport impact	D.1.1	Percentage of tourists and same-day visitors using different modes of transport to arrive at the destination
	D.1.2	Percentage of tourists and same-day visitors using local/soft mobility/public transport services to get around the destination
	D.1.3	Average travel (km) by tourists and same-day visitors from home to the destination
	D.1.4	Average carbon footprint of tourists and same-day visitors travelling from home to the destination
D.2 Climate change	D.2.1	Percentage of tourism enterprises involved in climate change mitigation schemes — such as: CO ₂ offset, low energy systems, etc — and 'adaptation' responses and actions
	D.2.2	Percentage of tourism accommodation and attraction infrastructure located in 'vulnerable zones'
D.3 Solid waste management	D.3.1	Waste production per tourist night compared to general population waste production per person (kg)
	D.3.2	Percentage of tourism enterprises separating different types of waste
	D.3.3	Percentage of total waste recycled per tourist compared to total waste recycled per resident per year
D.4 Sewage treatment	D.4.1	Percentage of sewage from the destination treated to at least secondary level prior to discharge
D.5 Water management	D.5.1	Water consumption per tourist night compared to general population water consumption per resident night
	D.5.2	Percentage of tourism enterprises taking actions to reduce water consumption
	D.5.3	Percentage of tourism enterprises using recycled water
D.6 Energy usage	D.6.1	Energy consumption per tourist night compared to general population energy consumption per resident night
	D.6.2	Percentage of tourism enterprises that take actions to reduce energy consumption
	D.6.3	Percentage of annual amount of energy consumed from renewable sources (Mwh) compared to overall energy consumption at destination level per year
D.7 Landscape and biodiversity protection	D.7.1	Percentage of local enterprises in the tourism sector actively supporting protection, conservation and management of local biodiversity and landscapes

Indikativan popis dopunskih pokazatelja

Maritime and coastal tourism

Passengers and ports

Number of incoming and outgoing passengers per port per month

Number of berths and moorings for recreational boating

Water quality

Level of pollution in seawater per 100 ml (faecal coliforms, campylobacter)

Beaches

Percentage of beaches awarded the Blue Flag

Area and volume of sand nourishment

Total km of free beaches relative to total km of beaches

Percentage of beaches accessible to all

Number of days per year the beach/shore is closed due to contamination

Accessible tourism

Sustainable tourism policy

Percentage of the destination with an accessible tourism strategy/action plan, with agreed monitoring, development control and evaluation arrangement

Equality/accessibility

Percentage of commercial accommodation with rooms accessible to people with disabilities and/or participating in recognised accessibility information schemes

Does the destination have an identified accessibility management office or person available to the public?

Percentage of businesses that have a budget for accessibility improvements

Reducing transport impact

Percentage of each category of transport in the destination that is accessible, i.e. public transport and private hire coaches, minibuses, taxis or minicabs

Transnational cultural routes

Destination management survey

- Is your destination part of a cultural route certified by the Council of Europe?
- If yes, is there any policy in place for the cultural route's visibility?
- If yes, does the local community participate in this policy?
- Do cultural/tourist events linked to the cultural route take place in your destination?
- Is the logo of the cultural route of the Council of Europe present on the documents or visible in tourist offices?
- Percentage of tourist offers available in your destination highlighting the theme of the cultural route

Enterprise survey

- Is your enterprise located along a cultural route certified by the Council of Europe?
- If yes, are the products of your enterprise linked within the theme/activities of the cultural route?
- If yes, is the communication on your enterprise/products mentioning the links with the cultural route?
- Is the cultural route promoting/making visible your enterprise/products?

Resident survey

- Benefits for the community from the cultural route involving my destination
- Is the community informed about the cultural route?
- Is the local community involved in the actions organised within the framework of the cultural route's activities?
- Are there benefits for me from the cultural route involving my destination?
- Percentage of residents satisfied with their involvement and their influence in the planning and development of the cultural route
- Percentage of residents who have positive or negative views on the impact of the cultural route on my destination's identity
- Effect of the cultural route on the distinctiveness and local identity, culture and heritage of the destination
- Effect of the cultural route on the quality of life in the destination
- Percentage of residents who have positive views on the impact of the cultural route on tourism
- Effect of the cultural route on cultural and tourism offers of the destination

Prilog V.

0. faza: Preliminarna faza	
Zajamčena zajednička međuodjelna usuglašenost oko strategije INCIRCLE	☐
Stvoren glavni međuodjelni tim	☐
Definirane interne odgovornosti, miljokazi i rok	☐
1. faza: Analiza konteksta	
Određene podatkovne potrebe s obzirom na prioritete politike i vjerovatne zatražene ciljeve	☐
Identificirani dostupni podaci i provjerena njihova kvaliteta	☐
Definirane praznine u podacima i identificirani dodatni izvori podataka	☐
Uspostavljen sigurno upravljanje podacima	☐
Usuglašeno dijeljenje podataka s vanjskim vlasnicima relevantnih podataka	☐
Prikupljeni dodatni podaci, u slučaju potrebe	☐
2. faza: Upravljanje	
Identificirani i analizirani ključni dionici	☐
Ključni dionici pozvani da se pridruže SWG-u	☐
Uspostavljen i pokrenut SWG projekta INCIRCLE	☐
3. faza: Vizija i ciljevi	
Opisano trenutačno stanje (<i>osnovica</i>) za kružni turizam u odnosu na koje se može mjeriti napredak	☐
Problemi i prilike raspravljeni i analizirani s ključnim dionicima i građanima	☐
Zajednička vizija suoblikovana s ključnim dionicima	☐
Pregledana vizija za usmjeravanje razvoja zatraženih ciljeva	☐
Razvijen nacrt zatraženih ciljeva	☐
Nacrt zatraženih ciljeva raspravljen s ključnim dionicima	☐
Odabran konačni skup zatraženih ciljeva	☐
4. faza: Glavna ciljana vrijednost	
Identificirani kvantitativni i kvalitativni pokazatelji ostvarenja za sve zatražene ciljeve	☐
Definiran skup strateških glavnih pokazatelja, uključujući format izvješćivanja i metodu mjerena	☐
Uključeni ključni dionici u postavljanje ciljne vrijednosti	☐
Razvijen prikladni skup lokalno ostvarivih ciljanih vrijednosti	☐
5. faza: Planiranje mjera	
Analizirane već provedene i planirane mjere	☐
Uspostavljena izmjena iskustava s osobama zaduženima za planove drugih odredišta, gradova i regija	☐
Stvoren duži popis potencijalnih mjera	☐
Procijenjene prikladne mjere s obzirom na učinkovitost, prihvatljivost i isplativost	☐
Izrađen uži popis mjera koje najviše obećavaju	☐
Na raspolaganju su detaljne specifikacije i procjene troškova za mjere s užeg popisa	☐
Identificirani potencijalni paketi mjera za koje se očekuje da će ostvariti sinergiju i svladati prepreke za provedbu	☐
Odabran konačni skup paketa mjera	☐
Odabran skup pokazatelja mjera, uključujući format izvješćivanja i metodu mjerena	☐
Zajamčena sredstva i izvori financiranja	☐
6. faza: Praćenje i procjena	

Definiran postupak za praćenje strategije zajedno s miljokazima i odgovornostima	☐
Definiran postupak za procjenu strategije zajedno s miljokazima i odgovornostima	☐